

ĐỊNH HƯỚNG NỘI DUNG VÀ GIẢI PHÁP MỸ THUẬT TRUNG BÀY BẢO TÀNG BẮC NINH

LÊ VIẾT NGA*

Trong những ngày này, công trình xây dựng Nhà Bảo tàng Bắc Ninh đang được hoàn thiện. Những người làm bảo tàng ở Bắc Ninh thực sự vừa mừng (vì sắp có Nhà), vừa lo (vì cần chuẩn bị để tổ chức trưng bày bảo tàng được tốt đẹp - chất lượng và hấp dẫn). Định hướng nội dung và giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh là một trong những công tác chuẩn bị quan trọng đó, nên chúng tôi muốn đề cập sau đây, để mong nhận được sự góp ý, bổ sung của các đồng nghiệp.

A - Định hướng nội dung trưng bày

Nhận thức *Bảo tàng là cuốn sử sống* là điều dễ thống nhất, nhưng không có nghĩa, nội dung trưng bày của bảo tàng là sự minh họa diễn trình lịch sử bằng hiện vật - đặc biệt là đối với các bảo tàng tỉnh, thành phố (sau đây gọi chung là bảo tàng tỉnh). Mặc dù, đối với bảo tàng tỉnh, như tên gọi, là bảo tàng khảo cứu địa phương, bảo tàng tổng hợp, nhưng không phải tất cả các nội dung lịch sử của địa phương (tỉnh) đều đưa ra trưng bày, giới thiệu, mà đòi hỏi phải có sự chọn lọc cái tinh hoa, tiêu biểu, điển hình, vẻ vang, oanh liệt... để giới thiệu, trưng bày.

Định hướng nội dung trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh hình thành trên cơ sở về các sưu tập hiện vật gốc là chủ yếu, để tập trung làm nổi bật những nét riêng độc đáo của lịch sử - văn hoá tỉnh. Từ định hướng đó và từ tình hình hiện vật hiện có (và có thể sưu tầm bổ sung), chúng tôi xác định trong cơ cấu nội dung trưng bày của bảo tàng sẽ chấp nhận những "khoảng trống" hoặc chỉ giới thiệu một cách sơ lược; thậm chí trong một thời kỳ lịch sử cũng giới thiệu chủ yếu về truyền thống chống giặc ngoại xâm, còn những vấn đề về kinh tế - văn hoá - xã hội sẽ dành để một mai, khi có đủ các sưu tập hiện vật đảm bảo tổ chức được trưng bày

Trong trưng bày từng chuyên đề lịch sử cũng vậy. Định hướng chung là, chỉ lựa chọn một số chuyên đề phản ánh những đặc trưng, sự kiện lịch sử - văn hoá tiêu biểu của tỉnh, làm nên cái riêng của tỉnh, trên cơ sở tính khả thi của các sưu tập hiện vật phong phú, độc đáo, để trưng bày.

I - Nội dung trưng bày phần lịch sử tự nhiên

Bắc Ninh là tỉnh không có rừng, biển, nên nội dung trưng bày phần lịch sử tự nhiên sẽ không giới thiệu về môi trường thiên nhiên rừng, biển, với các loài động, thực vật vốn rất đa dạng, phong phú, gắn với môi trường này, mà chủ yếu chỉ giới thiệu về địa chất, sông ngòi, đồi núi, khí hậu - thủy văn của tỉnh - qua các tài liệu, hiện vật bảo tàng là những mẫu vật tự nhiên và một số bản đồ địa chất, khoáng sản, khí hậu, sông ngòi...

Về địa lý hành chính, Bắc Ninh là vùng đất hình thành sớm, nhưng đến nay đã trải qua nhiều lần thay đổi địa giới, cho nên nội dung trưng bày phần này chủ yếu giới thiệu về sự thay đổi đó, thông qua một số bản đồ địa lý hành chính của các thời kỳ lịch sử.

Như vậy, xuất phát từ đặc điểm của tỉnh, nội dung và không gian dành cho phần trưng bày này sẽ không nhiều, diện tích dự kiến chỉ khoảng 100 m², nhằm mục đích chủ yếu là giới thiệu cho khách tham quan thấy được những đặc trưng nổi bật về địa lý tự nhiên và địa lý hành chính của Bắc Ninh, với mạng lưới giao thông đường thủy (sông ngòi) và đường bộ dày đặc, thuận lợi cho việc giao lưu, phát triển kinh tế, quốc phòng và an ninh.

II - Nội dung trưng bày phần lịch sử xã hội

Nội dung trưng bày lịch sử xã hội tỉnh Bắc Ninh sẽ được triển khai theo hai phần: Trưng bày theo thời gian (lịch đại/diễn trình lịch sử) và trưng bày chuyên đề. Hai phần trưng bày này có quan hệ chặt chẽ, bổ trợ cho nhau về mặt nội dung và được

nối tiếp nhau trong không gian trưng bày bảo tàng.

1 - Định hướng trưng bày theo thời gian

Lịch sử xã hội là vấn đề xuyên suốt của một địa phương. Nhưng do đặc điểm lịch sử của tỉnh và tình hình hiện vật tài liệu bảo tàng, nên nội dung trưng bày phần này ở Bảo tàng Bắc Ninh sẽ không dàn trải theo lối trình bày (bằng mọi cách và mọi giá) cho thật đầy đủ diễn trình lịch sử từ cổ đến kim, mà chủ yếu tập trung giới thiệu những giai đoạn - thời kỳ lịch sử có nhiều nét tiêu biểu, điển hình nhất. Ngay trong từng thời kỳ lịch sử, trưng bày cũng chỉ chú trọng giới thiệu về các vấn đề nổi bật, trên cơ sở hiện vật cho phép, chứ không phải là toàn bộ lịch sử xã hội của thời kỳ lịch sử đó. Từ định hướng ấy, với lịch sử xã hội của tỉnh Bắc Ninh, Bảo tàng dự kiến tập trung trưng bày về thời kỳ Bắc thuộc và thời Lý. Đương nhiên là trong các thời kỳ lịch sử thuộc các triều đại Trần, Lê, Nguyễn sẽ có những nội dung mang tính chất chuyên đề tiêu biểu, điển hình cần phải trưng bày, giới thiệu - chẳng hạn, trong thời kỳ nhà Lê, truyền thống khoa bảng của Bắc Ninh rất vẻ vang, tiêu biểu, Bảo tàng Bắc Ninh dự kiến sẽ trưng bày giới thiệu nội dung này theo chuyên đề. Ngay cả đối với thời kỳ lịch sử lớn, có nhiều nét điển hình, như thời kỳ nhà Lý, thì nội dung trưng bày của Bảo tàng tỉnh cũng chỉ tập trung vào một số trọng tâm: Bắc Ninh - quê hương nhà Lý; chiến thắng oanh liệt trong cuộc kháng chiến chống Tống xâm lược, năm 1077, của quân dân nhà Lý; những di sản văn hoá tiêu biểu thời Lý trên đất Bắc Ninh.

Tiếp đó, nội dung trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh sẽ dành một phần quan trọng cho việc tổ chức trưng bày về thời kỳ lịch sử hiện đại - từ khi Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời đến nay, bởi những lý do sau đây: Trước hết, về tính chất, trưng bày thời kỳ này mang ý nghĩa thời sự, có tác dụng giáo dục trực tiếp cho khách tham quan, đặc biệt là thế hệ trẻ, hiểu về truyền thống vẻ vang của cha ông ta không chỉ từ xa xưa, mà cả ở thời kỳ mới diễn ra gần đây nhất. Mặt khác, về nội dung lịch sử cách mạng, thời kỳ này (đặc biệt là giai đoạn 1930 - 1945), Bắc Ninh rất đổi tự hào vì là quê hương có nhiều vị lãnh tụ tiền bối xuất sắc của Đảng như: Ngô Gia Tự, Nguyễn Văn Cừ, Hoàng Quốc Việt..., những tấm gương cao đẹp của một tỉnh truyền thống và cách mạng, rất cần được các thế hệ ghi nhớ, học tập và noi theo.

Như vậy, theo định hướng trên, nội dung trưng bày giới thiệu về lịch sử xã hội của tỉnh Bắc Ninh ở

Bảo tàng tỉnh sẽ chú trọng nhất đến các thời kỳ lịch sử sau:

1.1 - Thời kỳ Bắc thuộc: Với văn hoá vùng Dâu (chùa Dâu, hệ thống chùa thờ Tứ Pháp), với sự tham gia của nhân dân địa phương trong phong trào hưởng ứng cuộc khởi nghĩa của Hai Bà Trưng, nổi dậy - tấn công vào trụ sở của giặc đặt trên đất này: Thành Long Biên, Luy Lâu.

1.2 - Bắc Ninh thời kỳ nhà Lý: Với Bắc Ninh - quê hương nhà Lý và chiến thắng Như Nguyệt, năm 1077.

1.3 - Lịch sử Đảng bộ và nhân dân Bắc Ninh.

Tính chất trưng bày các nội dung lịch sử tiêu biểu trên vừa mang tính lịch đại (biên niên - thời gian) nhưng có sự chọn lọc, không thuần tuý là lối diễn trình lịch sử, vừa mang tính chất chuyên đề - vì trong các thời kỳ lịch sử đó, trưng bày bảo tàng chỉ tập trung giới thiệu về lịch sử chống giặc ngoại xâm, chứ không trưng bày giới thiệu toàn bộ nội dung lịch sử xã hội của các thời kỳ đó, như về kinh tế, văn hoá, chính trị...

2 - Định hướng trưng bày theo chuyên đề

Cùng với những nội dung trưng bày giới thiệu về lịch sử xã hội theo thời gian, Bảo tàng Bắc Ninh định hướng trưng bày theo chuyên đề với những nội dung (chuyên đề) chủ yếu sau:

- Di sản văn hoá Quan họ;
- Truyền thống khoa bảng;
- Các nghề thủ công truyền thống;
- Các lãnh tụ tiền bối của Đảng;
- Các cổ vật tiêu biểu của Bắc Ninh.

Căn cứ vào yêu cầu, nội dung trưng bày và thực trạng nguồn hiện vật, tài liệu hiện có (chủ yếu là hiện vật gốc), Bảo tàng Bắc Ninh định hướng trưng bày theo các chuyên đề chủ yếu nêu trên, nhưng trong những chuyên đề này, sẽ có chuyên đề mang tính chất độc lập (di sản văn hoá Quan họ, truyền thống khoa bảng); cũng có những chuyên đề mang tính chất tổng hợp (các nghề thủ công truyền thống, các lãnh tụ tiền bối của Đảng và cổ vật Bắc Ninh):

2.1 - Chuyên đề Di sản văn hoá Quan họ Bắc Ninh: Đây là một nội dung trưng bày lớn trong bảo tàng tỉnh, vừa có ý nghĩa giới thiệu những nét độc đáo về một di sản văn hoá phi vật thể tiêu biểu của Bắc Ninh - dân ca Quan họ, vừa có tác dụng thiết thực giáo dục công chúng về vinh dự và trách nhiệm đối với sự nghiệp bảo vệ và phát huy một di sản văn hoá đặc sắc của quê hương.

2.2 - Chuyên đề Truyền thống khoa bảng tỉnh

Bắc Ninh: Đây là một truyền thống tiêu biểu, vẻ vang của Bắc Ninh - Kinh Bắc. So với cả nước, Bắc Ninh là tỉnh đứng đầu về số người đỗ đạt cao trong nền giáo dục khoa bảng thời kỳ phong kiến, với "một giỏ ông đồ, một bồ tiến sĩ, một bị trạng nguyên, một thuyền bảng nhãn". Trưng bày giới thiệu chuyên đề này sẽ có ý nghĩa giáo dục thế hệ trẻ tích cực phát huy truyền thống của cha ông trong xã hội đương đại. Với số lượng tài liệu hiện vật đã có và sẽ sưu tầm bổ sung, chuyên đề này có tính khả thi cao và sẽ góp phần làm nên sự hấp dẫn của Bảo tàng.

2.3 - Chuyên đề Các nghề thủ công truyền thống: Các nghề thủ công truyền thống ở Bắc Ninh rất phong phú, đa dạng và nổi bật:

- Nghề gò đồng Đại Bái, huyện Gia Bình;
- Nghề rèn sắt Đa Hội, huyện Từ Sơn;
- Nghề gốm Phù Lãng, huyện Quế Võ;
- Nghề làm tranh dân gian Đông Hồ, huyện Thuận Thành;
- Nghề ép dầu ở làng Xà Đông (huyện Yên Phong) và làng Phù Lưu (huyện Từ Sơn);
- Nghề làm cày bừa ở làng Đông Xuất (huyện Yên Phong);
- Nghề chạm khắc gỗ ở các làng Phù Khê, Hương Mạc, Đồng Kỵ (huyện Từ Sơn);
- Nghề làm giấy dó ở làng Đống Cao, huyện Yên Phong...

Các nghề truyền thống trên đa phần hiện nay vẫn đang được duy trì và phát triển, chỉ có một số nghề đã bị mai một, thậm chí đã mất hẳn (như nghề ép dầu). Tuy vậy, Bảo tàng Bắc Ninh vẫn định hướng sẽ trưng bày giới thiệu tất cả các nghề này - Tất nhiên, đối với những nghề thủ công đến nay vẫn đang phát triển mạnh và đã có nhiều hiện vật ở kho Bảo tàng thì sẽ trưng bày giới thiệu đầy đủ, chi tiết hơn; đồng thời có thể sẽ dành riêng một phòng trưng bày để đặc cách giới thiệu về nghề thủ công ở Bắc Ninh (mang tính chất thời sự - triển lãm), nhằm quảng bá những đặc sắc của hàng trăm "nghề đẹp tỉnh Bắc", trực tiếp phục vụ sự phát triển kinh tế - xã hội hiện tại.

2.4 - Chuyên đề Các lãnh tụ tiền bối ưu tú của Đảng: Bắc Ninh là một tỉnh có truyền thống cách mạng vẻ vang, với nhiều nhà cách mạng tiền bối tiêu biểu, xuất sắc như: Ngô Gia Tự, Nguyễn Văn Cừ và Hoàng Quốc Việt. Trong ba vị lãnh tụ tiền bối này, hai đồng chí Ngô Gia Tự và Nguyễn Văn Cừ có thời gian hoạt động cách mạng rất ngắn ngủi vì đều sớm

hy sinh, nên số lượng tài liệu hiện vật không nhiều như đồng chí Hoàng Quốc Việt. Mặt khác, đối với cả ba đồng chí, Đảng bộ và nhân dân Bắc Ninh đã có một số hình thức lưu niệm gắn với các hoạt động của bảo tàng như: Nhà trưng bày cuộc đời và sự nghiệp của các đồng chí Ngô Gia Tự, Nguyễn Văn Cừ (tại quê hương của các đồng chí); tượng đài và khu lưu niệm đồng chí Hoàng Quốc Việt (tại thành phố Bắc Ninh - quê hương đồng chí)... Chính vì thế, định hướng của Bảo tàng là không trực tiếp giới thiệu về ba lãnh tụ cách mạng nêu trên thành ba chuyên đề khác nhau, mà chỉ tổ chức trưng bày tại một phòng với tên chuyên đề chung là "Các vị lãnh tụ cách mạng tiền bối ưu tú của Đảng". Cùng đó, vào những dịp kỷ niệm đặc biệt đối với mỗi đồng chí, Bảo tàng sẽ tổ chức những trưng bày riêng, thể hiện sâu sắc hơn về cuộc đời và sự nghiệp cách mạng của các đồng chí.

2.5 - Chuyên đề Cổ vật Bắc Ninh: Ngoài số lượng cổ vật đã được trưng bày giới thiệu tại các phần trưng bày theo thời kỳ lịch sử và các chuyên đề, ở Bảo tàng Bắc Ninh còn khá nhiều cổ vật có giá trị tiêu biểu về nhiều mặt, thuộc các thời kỳ lịch sử. Các cổ vật này sẽ được tập trung trưng bày tại chuyên đề "Các cổ vật Bắc Ninh". Mục đích trưng bày nhằm giới thiệu về những di sản văn hoá vật chất của tỉnh Bắc Ninh vốn rất phong phú, đa dạng, và do đó, chắc chắn sẽ hấp dẫn đối với khách tham quan.

3 - Định hướng trưng bày Gian khánh tiết bảo tàng

Phòng trưng bày khánh tiết bảo tàng còn mang ý nghĩa là "gian long trọng" của bảo tàng. Tuy hiện vật trưng bày ở đây không nhiều, nhưng đó là những gì tiêu biểu, đặc trưng cho bảo tàng, và hơn thế, cho lịch sử, văn hoá của một tỉnh. Để thực hiện định hướng, yêu cầu đó, và để tránh lặp lại một số bảo tàng của một số tỉnh khác, Bảo tàng Bắc Ninh dự kiến trưng bày hiện vật thể khối lớn ở gian khánh tiết là tượng đầu rồng thời Lý, bằng chất liệu đất nung - Bản gốc của di vật này ở chùa Phật Tích, sẽ được phóng to hơn nguyên mẫu (với chiều cao khoảng 1,5m - 2m). Phòng nền cho tượng sẽ là các bức phù điêu, chất liệu giả đồng (hoặc đồng), nội dung phản ánh về truyền thống văn hoá tiêu biểu của Bắc Ninh (sinh hoạt văn hóa Quan họ, truyền thống khoa bảng...).

4 - Định hướng trưng bày ngoại thất bảo tàng

Xu thế xây dựng trưng bày hiện nay của các bảo tàng Việt Nam nói chung và đối với các bảo tàng khảo cứu địa phương (tỉnh) nói riêng đều rất chú trọng đến trưng bày ngoại thất của bảo tàng (trưng bày ngoại trời - tại sân, vườn bảo tàng). Định hướng trưng bày ngoại thất của Bảo tàng Bắc Ninh hình thành dựa trên quy hoạch tổng thể của Bảo tàng một cách hợp lý, đảm bảo có không gian dành cho việc thường xuyên tổ chức các cuộc trình diễn, giới thiệu di sản văn hoá, nhất là các di sản văn hoá phi vật thể, của tỉnh, đồng thời có không gian dành cho các hoạt động dịch vụ văn hoá, vui chơi giải trí phục vụ công chúng. Cho nên, ngoài việc trưng bày các hiện vật thể khối lớn như: Tượng người, linh thú, bia đá, cầu đá, sập đá..., Bảo tàng Bắc Ninh còn dự kiến xây dựng một nhà thuỷ đình để trình diễn/giới thiệu các di sản văn hoá phi vật thể tiêu biểu như: Quan họ, chèo, múa rối hoặc tế lễ theo nghi thức cổ truyền, biểu diễn "Trống Chờ, chiêng Chờ, mõ Phù Lưu"... Cùng đó, ở hai bên đường đi từ phía ngoài cổng vào đến cửa nhà trưng bày, sẽ đặt hai hàng tượng đăng đối nhau, gồm các linh thú xen kẽ với các vũ sĩ. Các di vật khác như cầu đá, bia đá, lò gốm Đường Xá, vỏ mộ hợp chất, vỏ mộ Hán... sẽ được trưng bày ở các điểm trong vườn hoa, công viên của Bảo tàng theo bố cục không gian hợp lý.

B - Giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh

Giải pháp mỹ thuật trưng bày bảo tàng nói chung, với Bảo tàng Bắc Ninh nói riêng, đều bao gồm hai vấn đề chính:

Thứ nhất, là về kiến trúc và thiết kế nội thất ngôi nhà bảo tàng. Cũng như nhiều bảo tàng tỉnh khác, vấn đề "ngôi nhà bảo tàng" đã phần được xây dựng trước, sau đó mới đến việc thực thi giải pháp nội dung và mỹ thuật trưng bày. Nghĩa là, tổ chức trưng bày là việc đi sau, phụ thuộc vào công trình kiến trúc đã có, như là một "việc đã rồi" - vì khi thiết kế xây dựng ngôi nhà bảo tàng, thường rất ít có sự can thiệp - tham gia của những người làm công tác bảo tàng, để có sự phù hợp nhất định giữa ngôi nhà với giải pháp nội dung và mỹ thuật trưng bày. Do vậy, vấn đề đặt ra là, dựa trên thực trạng ngôi nhà đã có sẵn, nội dung giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh "đành" phải khắc phục, điều chỉnh sao cho phù hợp.

Thứ hai, là nghệ thuật sắp xếp, tổ hợp các hiện vật trưng bày, bao gồm các yếu tố: Phân bố mặt bằng, ánh sáng, màu sắc, bố cục hiện vật tài liệu,

phương tiện thiết bị và kỹ thuật trưng bày... thời kỳ

Từ nhận thức và thực trạng ấy, giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh có nhiệm vụ không chỉ thể hiện rõ được các nội dung trưng bày, tạo điều kiện cho khách tham quan tiếp cận được nội dung trưng bày, phù hợp với ý đồ trưng bày, mà còn cần tạo ra một không gian thẩm mỹ tốt nhất, góp phần giáo dục thẩm mỹ cho người xem bằng hình thức nghệ thuật trưng bày. Nhiệm vụ này được giải quyết một cách tốt nhất, hiệu quả nhất, nghĩa là chúng ta đã tạo được sự thống nhất giữa nội dung và hình thức của bảo tàng, từ đó phục vụ công chúng được hiệu quả nhất.

Vì thế, định hướng, giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh là chú trọng đến loại hình bảo tàng tổng hợp - khảo cứu địa phương và đặc điểm trưng bày của bảo tàng để tạo nên diện mạo, hình tượng và phong cách thể hiện riêng. Để giải quyết được điều đó, đòi hỏi những người xây dựng giải pháp trưng bày phải kết hợp chặt chẽ với những người xây dựng nội dung, phải dựa trên cơ sở nội dung trưng bày, đồng thời phải quan tâm xử lý đồng bộ, tốt nhất các vấn đề sau đây:

- Bố cục mặt bằng và tuyến tham quan;
- Bố cục hiện vật hoặc sưu tập hiện vật, tài liệu trưng bày;
- Hệ thống ánh sáng trong phòng trưng bày;
- Màu sắc trong trưng bày;
- Thiết bị trưng bày.

Trong các vấn đề trên, cần đặc biệt lưu ý đến việc xử lý hệ thống chiếu sáng trong phòng trưng bày, nhằm khắc phục được những hạn chế về vấn đề này, do thiết kế ngôi nhà (đã xây dựng trước) đặt ra (hầu như không bố trí hệ thống thông thoáng ở xung quanh ngôi nhà, trong khi đó, phần thông tầng lại quá lớn...).

Trên đây là định hướng nội dung và giải pháp mỹ thuật trưng bày Bảo tàng Bắc Ninh. Trong tình hình hiện nay, việc xây dựng ngôi nhà trưng bày bảo tàng tỉnh đã cơ bản được hoàn thành, định hướng nêu trên có ý nghĩa thiết thực vì nó đặt cơ sở cho công tác xây dựng đề cương nội dung trưng bày (chi tiết) và dự án thiết kế mỹ thuật trưng bày (đang được triển khai). Đồng thời, đó còn là định hướng lâu dài cho Bảo tàng Bắc Ninh trong quá trình tổ chức sưu tầm tài liệu hiện vật bổ sung, tiến tới hoàn thiện những nội dung, chuyên đề trưng bày./